

6.7. Вплив елементів ринку праці на забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів

Сучасний стан економічного розвитку України характеризується, наряду з іншим, поглибленням диспропорцій на вітчизняному ринку праці, які полягають, зокрема, у поширенні тенденцій невідповідності рівня підготовки випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) потребам економіки, держави та вимогам роботодавців. За таких обставин відбувається:

- погіршення фінансово-економічного становища ВНЗ (які мають багато спільного з підприємствами, у зв'язку з чим вищі можна розглядати і як важливі елементи соціально-економічної системи, і як суб'єкти господарювання) та зниження рівня їх економічної безпеки;

- зниження рівня розвитку секторів промисловості, для яких здійснюється підготовка фахівців вищими навчальними закладами України;

- погіршення економічного розвитку держави у результаті зниження макроекономічних показників;

- зниження конкурентоспроможності України на світовій арені та, у загальному підсумку, зниження рівня економічної безпеки держави й національної безпеки в цілому.

У цьому контексті як перед ВНЗ, так і перед державою постає важливе завдання забезпечення економічної безпеки, сприяти чому може підготовка висококваліфікованих випускників, які будуть затребувані і на вітчизняному, і на міжнародних ринках праці з урахуванням нарощування процесів глобалізації, що відбувається на всіх рівнях (економічному, політичному, соціокультурному, освітньому тощо), реалізації євроінтеграційних пріоритетів України та переходу до економіки знань. Таким чином, виникає нагальна необхідність визначення теоретико-практичних аспектів забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів з урахуванням як основних тенденцій ринку праці, так і взаємодії держави, ВНЗ та роботодавців на ньому.

В сучасних умовах не простежується роль та механізм взаємодії держави на ринку з вищими і, як зворотній ефект, вплив елементів ринку праці на забезпечення економічної безпеки ВНЗ,

економічний розвиток країни, забезпечення економічної безпеки держави й національної безпеки в цілому.

Існує велика кількість визначень поняття «ринок праці», сформованих, класифікованих та обґрунтованих науковцями, серед яких найрозповсюдженішими в економічній науці є визначення, наведені в табл. 1.

З урахуванням наведених в табл. 1 визначень та характеристик ринку праці, слід зазначити, що в цих трактуваннях категорії «ринок праці» відсутня «характеристика ринку праці освітньої сфери» і, у результаті, не відображений зв'язок та взаємодія на ньому вищих навчальних закладів, що сприяють формуванню пропозиції кваліфікованої робочої сили та роботодавців, які здійснюють формування попиту на неї.

Таблиця 1

Зміст та характеристика категорії «ринок праці» *

Автор	Зміст та характеристика категорії «ринок праці»
Мочерний С.	Із політекономічної точки зору, як економічна категорія, ринок праці представляє собою одну з найбільш важливих підсистем виробничих, взагалі економічних відносин. Її трактують як «сукупність ... відносин власності між найманими працівниками, капіталістами і державою (опосередковано) щодо умов праці та часткової оплати її результатів».
Загородній А., Вознюк Г.	Сукупність установ працевлаштування, підготовки кадрів, сприяння зайнятості, матеріальної підтримки непрацюючих. До ринку праці належать: біржі праці, центри підготовки кадрів, служби зайнятості, комерційні центри бізнесу, фонди сприяння підприємництву, пенсійний фонд тощо.
Дідківська Л.	Сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу. Через ринок праці здійснюється продаж робочої сили на визначений термін. Ринок впливає на всі сфери економіки.
Енциклопедія	Ринок одного з факторів виробництва, де домогосподарства в ролі найманих робітників пропонують свою працю, а фірми – виробники товарів та послуг (працедавці) – потребують її. На ринку праці встановлюється ціна праці – ставка заробітної плати – та обсяг використання праці.

Продовження таблиці 1

Швайка Л.	Це частина економічної системи, її елемент і характеристика, в межах яких відбувається залучення праці як економічного ресурсу до сфери національного виробництва. Ринок праці передбачає сукупність механізмів, які забезпечують координацію попиту і пропозиції праці, купівлю-продаж робочої сили, визначення її вартості, організацію оплати праці, соціальну опіку через підприємницькі структури. Отже, ринком праці називається система відносин між роботодавцем і працездатним населенням з укладання трудових договорів (контрактів) щодо кількості, умов та оплати праці; між населенням і органами державного управління з забезпечення права здійснювати будь-яку економічну діяльність, захисту від дискримінації в сфері праці, допомоги і компенсацій при безробітті.
Богиня Д., Грیشнова О.	Це система суспільних відносин, пов'язаних з наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею і продажем; це також економічний простір – сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці; і це механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями і найманими працівниками та регулює її попит та пропозицію.

*складено за даними [1]

Іншими словами, є недосконалим механізм, завдяки реалізації якого відбувається взаємодія випускників вищих навчальних закладів та роботодавців шляхом узгодження ціни на інтелектуальний капітал та умов праці між ними з урахуванням іміджу вишів, що сприяє залученню інтелектуального капіталу нації до сфери національного виробництва та забезпечення економічної безпеки ВНЗ та держави. Таким чином, слід зауважити, що лише за умови підготовки фахівців світового рівня може стати реальністю сталий тренд економічного зростання держави.

Тому таким, що найбільш повно відображає наведене вище можна вважати таке визначення ринку праці: «Ринок праці – це частина економічної системи, її елемент і характеристика, в межах яких відбувається залучення праці як економічного ресурсу до сфери національного виробництва» [1].

З урахуванням наведеного поняття «ринку праці» можна сформулювати таке визначення ринку праці освітньої сфери:

«Ринок праці освітньої сфери – це елемент і характеристика економічної системи, а також механізм (інститут), на якому відбувається взаємодія випускників ВНЗ та роботодавців шляхом узгодження ціни на інтелектуальний капітал та умов праці між ними з урахуванням іміджу ВНЗ, що сприяє залученню інтелектуального капіталу нації до сфери національного виробництва та забезпечення економічної безпеки ВНЗ та держави».

Таким чином, слід зауважити, що лише за умови підготовки фахівців світового рівня може стати реальністю сталий тренд економічного зростання держави.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, від 29.10.13 № 1277 [2] економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

За сучасних реалій розвитку економіки України у наукових працях немає сталості у трактуванні поняття «економічна безпека ВНЗ». Вона найчастіше характеризується як стан ВНЗ, в якому наявних ресурсів достатньо для запобігання, послаблення або захисту від загроз діяльності вишу [3].

У цьому контексті доцільно зазначити, що поглиблення диспропорцій, що існують на вітчизняному ринку праці з урахуванням невідповідності потреб ринку праці, економіки та вимог роботодавців обсягам та якості підготовки випускників ВНЗ, у свою чергу, призводить до збільшення рівня безробіття, зокрема, серед випускників вишів.

У результаті відбувається нарощування негативних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти, у результаті дії яких відбувається поглиблення розриву якості підготовки фахівців для потреб економіки, зниження рівня матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, що здійснюють підготовку фахівців та збільшення частки непрацевлаштованих випускників загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (ЗОНЗ та ВНЗ). Дані про кількість прийнятих студентів та випускників ВНЗ України наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015 рр.¹ (складено за даними [4])

(у середньому за період)

2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
1. Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб					
1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7
2. Темп зміни безробітного населення у віці 15-70 років, % до попереднього року					
X	-3,03	-4,34	-4,99	22,33	-10,44
3. За причинами незайнятості, відсотків:					
- вивільнені з економічних причин					
33,0	27,7	23,5	21,9	22,3	27,8
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін					
27,2	30,1	34,0	34,6	31,8	28,9
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму					
10,0	9,2	8,4	8,1	7,8	7,5
- сезонний характер роботи					
6,3	6,9	8,8	8,4	9,3	9,9
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів					
15,5	18,1	16,9	16,8	16,7	16,4
- виконують домашні (сімейні) обов'язки тощо					
2,4	2,5	2,5	3,8	4,6	3,7
- стан здоров'я, оформлення пенсії					
0,9	0,9	1,5	1,2	1,4	0,9
- демобілізовані з військової строкової служби					
1,3	1,2	1,4	1,0	0,3	0,3
- студенти, учні денної форми навчання					
0,2	0,2	0,1	0,2	0,6	0,1
- інші причини					
3,2	3,2	2,9	4,0	5,2	4,5

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015 рік – також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Так, за даними цієї таблиці протягом 2010-2015 років відбувалось щорічне зменшення кількості безробітного населення у віці 15-70 років проте у 2014 році порівняно з 2013 роком їх

кількість збільшилась на 22,33% проте у 2015 році відносно 2014 року – зменшилась на 10,44%. Загалом у 2015 році відносно 2010 року кількість безробітного населення зменшилась на 3,45%.

Також досить значною за даними табл. 2 є частка непрацевлаштованих випускників ЗОНЗ та ВНЗ, яка у 2015 році становила 16,4%, у 2010 році – 15,5%, частка безробітних за іншими причинами незайнятості є набагато меншою протягом 2010-2015 років (переважною, за даними табл. 2, є тільки частка вивільнених з економічних причин, вона становила у 2010 році 33,0%, у 2015 році була дещо меншою і складала 27,8%, незважаючи на збільшення кількості безробітного населення, а також частка звільнених за власним бажанням, за угодою сторін, яка, навпаки, збільшилась з 27,2% у 2010 році до 28,9% у 2015 році.

Важливим фактором, що впливає на такий стан справ, є збільшення кількості абітурієнтів, які вступають на популярні, однак не затребувані в сучасних умовах спеціальності і не віддають перевагу при вступі вкрай дефіцитним з точки зору забезпечення потреб промисловості і економіки в цілому спеціальностям, подальше працевлаштування за якими не є пріоритетним для них через низький рівень оплати праці на підприємствах та скорочення їх кількості в сучасних умовах. У результаті дії зазначеного фактору відбувається зменшення мобільності робочої сили, подальша локалізація випускників ВНЗ у великих містах. Проте в сучасних умовах розвитку економіки України багато вітчизняних організацій відчувають дефіцит кваліфікованих бухгалтерів, фінансових аналітиків, податкових консультантів, юристів і інших фахівців при їх надлишку на ринку праці. Однією з причин цього є недостатність практичного досвіду більшості випускників ВНЗ та низький рівень їх підготовки (не обсяг отриманих знань, а здатність ефективно працювати у швидкоплинному професійному середовищі та гнучко реагувати на його вимоги) [5].

Розірваний зв'язок між освітою, наукою та виробництвом можна вважати однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог роботодавців. Керівники багатьох бізнес-структур не зацікавлені (не мають матеріальних стимулів) в участі у підготовці фахівців для потреб власних підприємств: для них придбання готових закордонних розробок є менш ризикованим і менш витратним [6].

З урахуванням вищезазначеної необхідності врегулювання ринку праці з точки зору встановлення відповідності вимог ринку праці, економіки та роботодавців виникає необхідність розробки і реалізації комплексу заходів, котрі повинні передбачати наряду з іншим вдосконалення механізму управління сферою вищої освіти на усіх рівнях задля приведення у відповідність освітніх програм підготовки фахівців відповідно зі складовими економічної безпеки з урахуванням вимог часу, сучасних умов та перспектив розвитку економіки, у тому числі з проведенням обов'язкового моніторингу усіх зацікавлених у цьому процесі сторін (держави, роботодавців тощо).

Об'єктивною підставою для цього є те, що сучасний стан економіки характеризується значними темпами інфляції, наявністю розбіжності між фінансовою звітністю підприємств країн ЄС і США та вітчизняною. У результаті здійснення відбору методів оцінки інвестиційних проектів виникає низка проблемних питань, які характеризуються існуванням розбіжності в методах відбору й оцінки інвестиційних проектів на рівні держави, регіону, підприємства й встановленням критеріїв ефективності інвестиційних проектів; визначенням ролі і місця соціальних чинників під час відбору інвестиційних проектів та потреби у їх врахуванні при обґрунтуванні доцільності реалізації інвестиційних проектів на різних рівнях (держави, регіону, підприємства).

У цьому контексті зростає роль вищих навчальних закладів як провідників інновацій і центрів знань, що збільшує їх відповідальність за результати підготовки фахівців у сфері оцінки проектів, управління проектним портфелем, інвестування тощо. У зв'язку з зазначеним виникає потреба підготовки фахівців відповідного рівня кваліфікації за освітніми програмами, що передбачають вивчення навчальних дисциплін: «Проектний аналіз», «Обґрунтування та розроблення проектів розвитку компанії», «Інвестиційний аналіз», «Управління проектним портфелем», Економіка та організація інноваційної діяльності», «Інвестиційна діяльність підприємства», «Стратегічний аналіз», «Провайдинг інновацій», «Економічне прогнозування розвитку підприємства» тощо.

Враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що направлення зусиль ВНЗ в сучасних умовах розвитку економіки України на підвищення рівня підготовки студентів у результаті

вивчення ними зазначених навчальних дисциплін, враховуючи при цьому, необхідність забезпечення сталого тренду економічного зростання держави, повинно відповідати вимогам ринку праці, економіки та роботодавців та сприятиме, зокрема:

- акумулюванню фінансових ресурсів та подальшому їх спрямуванню у реальний сектор економіки;
- зменшенню рівня безробіття серед випускників вітчизняних вишів;
- покращанню показників фінансово-економічного стану вищих навчальних закладів;
- забезпеченню економічної безпеки ВНЗ та підвищенню її рівня;
- забезпеченню економічної безпеки держави та національної безпеки загалом.

Перелік посилань

1. Про ринок праці (13 цитат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvitata.com/08-00-07-demografiya-ekonomika-pratsi-sotsialna/rinok-pratsi-13-tsitat.html>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
3. Мартинюк В.П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання. / В.П. Мартинюк // Економіка Менеджмент Підприємництво. 2013. – №25(II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015 рр.
5. Антонова О.М. Стабілізація і розвиток кадрового потенціалу ВНЗ як найважливіша умова забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу / О.М. Антонова, В.В. Жебка // Black Sea, Tbilisi, Georgia, scientific journal of academic research. – Лютий 2014. – Том 9. Випуск 2. – С. 47-55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/263235758_0209201.4.
6. Нанотехнології: На шляху від науки до виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/nanotehnologii_na_shlyahu_vid_nauki_do_virobnitstva_1861672.

© Денисенко М.П., Бреус С.В.